УДК 349.6:341.3:347.5:631:620.9
DOI https://doi.org/10.32782/2307-1745.2026.83.24

Пасечник О. В.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри морського та міжнародного права
Міжнародного університету
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2032-1851

ЕКОЛОГО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ДОВКІЛЛЮ, АГРАРНИМ РЕСУРСАМ ТА ЕНЕРГЕТИЧНІЙ ІНФРАСТРУКТУРІ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ТА ВОЄННИХ ДІЙ

Анотація. У статті обґрунтовано комплексну модель юридичної відповідальності за шкоду, заподіяну довкіллю, аграрним ресурсам та енергетичній інфраструктурі внаслідок збройної агресії та воєнних дій.

Вихідним є положення про те, що руйнування енергетичного або аграрного об'єкта породжує не один, а декілька взаємопов'язаних юридичних наслідків: майнові втрати власника, переривання господарської діяльності та надання публічних послуг, забруднення природних ресурсів, погіршення стану земель і вод, втрату екосистемних послуг, а також витрати на очищення, рекультивацію та відновлення пошкоджених територій. Обґрунтовано необхідність розмежування безпосередньої майнової шкоди, економічних втрат, шкоди природним компонентам, втрати екосистемних функцій і публічних витрат на ліквідацію наслідків воєнних дій.

Доведено, що чинні українські методики оцінювання шкоди утворюють секторальну систему, яка є корисною для первинної фіксації та визначення орієнтовного розміру збитків, але створює ризики нормативних прогалин, неузгодженості розрахунків і подвійного рахунку на стику екологічної, аграрної та енергетичної шкоди. Розмежовано цивільно-правову, господарсько-правову, кримінальну та міжнародно-правову відповідальність. Показано, що зазначені види відповідальності мають різний суб'єктний склад, підстави виникнення, стандарти доказування і правові наслідки, а тому не можуть підміняти один одного.

Проаналізовано принцип повного відшкодування, норми міжнародного гуманітарного права щодо захисту природного середовища, підходи Міжнародного Суду ООН до компенсації втрати екологічних благ та екосистемних послуг, а також нову архітектуру міжнародного компенсаційного механізму для України. Особливу увагу приділено категорії В3.1 Реєстру збитків для України.

Запропоновано єдиний протокол доказування, побудований на встановленні базового стану довкілля, причинного зв'язку між воєнною подією та її наслідками, геопросторовій прив'язці, часовій верифікації, належному збереженні первинних доказів і недопущенні подвійної компенсації.

Сформульовано пропозиції щодо законодавчого визначення воєнної екологічної шкоди, запровадження інтероперабельного реєстру екологічних доказів, визнання екосистемних послуг самостійним об'єктом оцінювання та компенсації, а також узгодження національних методик із вимогами міжнародного компенсаційного механізму і правом Європейського Союзу. Зроблено висновок, що ефективна модель відповідальності повинна забезпечувати не лише грошову компенсацію, а й реальне екологічне відновлення постраждалих територій.

Ключові слова: екологічне право, воєнна екологічна шкода, еколого-правова відповідальність, відповідальність держави, збройна агресія, збройний конфлікт, міжнародне гуманітарне право, аграрні ресурси, продовольча безпека, критична енергетична інфраструктура, екологічна безпека, екосистемні послуги, компенсаційний механізм, доказування шкоди, відновлення довкілля.

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія проти України поставила екологічне право перед ситуацією, для якої традиційне розмежування природоресурсних, майнових і господарських відносин виявилося недостатнім. Ураження нафтобази, теплоелектростанції, підстанції, елеватора, тваринницького комплексу чи гідротехнічної споруди одночасно знищує або пошкоджує майно, перериває виробництво, створює дефіцит життєво необхідних послуг і спричиняє забруднення ґрунтів, вод та атмосферного повітря. Тому одна подія може породити кілька самостійних вимог: про відшкодування вартості активу, упущеної вигоди, витрат на аварійні заходи, рекультивацію, відновлення природних ресурсів і компенсацію втрати екосистемних послуг.

Конституційне право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди зберігає нормативне значення і під час воєнного стану [1]. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» закріплює повну компенсацію екологічної шкоди без застосування правил про зменшення розміру стягнення [2]. Проте ці загальні приписи не відповідають самі собою на питання, хто є належним заявником щодо шкоди довкіллю як спільному благу, як відмежувати її від приватної майнової шкоди, яким способом довести причинний зв'язок в умовах бойових дій і як перетворити національний розрахунок на придатну для міжнародного механізму вимогу.

Постанова Кабінету Міністрів України № 326 започаткувала багатонапрямну систему визначення шкоди та збитків, завданих агресією, із розподілом компетенції між центральними органами виконавчої влади [3]. Її перевагою є можливість спеціалізованого обліку; слабкістю – фрагментація об'єкта оцінювання. Енергетичний актив оцінюється одним суб'єктом за вартістю заміщення, забруднення земель – іншим за нормативною формулою, втрати агровиробника – за показниками майна та доходу, тоді як

деградація екосистеми може залишитися між цими контурами. Це зумовлює потребу в доктринальній моделі, що поєднає різні режими відповідальності, але не змішає їх.

Актуальність такого підходу підтверджують масштаби відновлення. П'ята швидка оцінка шкоди та потреб України визначила станом на 31 грудня 2025 року 195,1 млрд дол. США прямої шкоди, 666,7 млрд дол. соціально-економічних втрат і 587,7 млрд дол. потреб у відновленні; енергетика та сільське господарство належать до секторів із найбільшими довгостроковими потребами [4, p. 13, 17]. Наведені агреговані показники є інструментом планування, але не замінюють юридичного доказування конкретної вимоги. Відмінність між макроекономічною оцінкою, нормативним розрахунком екологічної шкоди й сумою компенсації є принциповою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі вже обґрунтовано необхідність законодавчого визначення шкоди довкіллю, заподіяної війною, та виявлено обмеженість суто національних компенсаційних засобів [5, p. 140–145]. І. Козак та І. Козак-Баланюк доводять перспективність оцінювання втрачених екосистемних послуг і наголошують, що відновна вартість не вичерпує екологічних втрат [6, p. 132–139]. Новітні геопросторові дослідження водночас застерігають від автоматичного переходу від наукового виявлення порушення екосистеми до юридичної кваліфікації: остання потребує окремого встановлення причинності, масштабу, тривалості, знання та, залежно від складу правопорушення, умислу [7]. Отже, наукова проблема полягає не лише у виборі формули розрахунку, а у створенні узгодженого ланцюга «подія – вплив – юридично значуща шкода – відповідальна особа – засіб правового захисту».

Метою статті є розроблення еколого-правової моделі відповідальності та компенсації за воєнну шкоду на стику довкілля, аграрних ресурсів і енергетичної інфраструктури.

Виклад основного матеріалу. Виклад основного матеріалу. Воєнну екологічну шкоду доцільно визначати як причинно пов'язану зі збройною агресією та воєнними діями негативну зміну стану природних компонентів, екосистем, ландшафтів, екологічних благ або послуг, яка зумовлює необхідність здійснення запобіжних, моніторингових, відновних чи компенсаційних заходів. Запропоноване визначення не обмежується забрудненням або фізичним знищенням природного ресурсу, а охоплює також тимчасову чи тривалу втрату здатності екосистем очищувати воду, підтримувати родючість ґрунтів, регулювати мікроклімат, забезпечувати середовище існування видів і створювати умови для безпечного виробництва харчових продуктів.

Комплексний характер воєнної екологічної шкоди виявляється в тому, що одна подія може одночасно спричинити декілька юридично значущих наслідків. Ураження аграрного або енергетичного об'єкта може призвести до знищення будівель, обладнання, посівів, тварин чи матеріальних запасів, зупинення виробництва, виникнення додаткових логістичних витрат і неодержання доходу. Поряд із майновими та економічними втратами така подія здатна спричинити забруднення ґрунтів, вод і атмосферного повітря, знищення рослинності та об'єктів тваринного світу, а також тривалу втрату функцій і послуг відповідної екосистеми. До сукупності наслідків належать і публічні витрати на аварійне реагування, моніторинг, розмінування, очищення, рекультивацію та довгострокове спостереження за станом постраждалої території. Зазначені складові взаємопов'язані, однак кожна з них може мати окремого заявника, самостійний метод оцінювання та відповідну юридичну підставу для відшкодування.

Особливо виразно комплексність шкоди простежується у сфері аграрного виробництва, втрати в якій не можна зводити лише до вартості знищеного врожаю. Земля одночасно є об'єктом права власності або користування, основним засобом сільськогосподарського виробництва, природним ресурсом і просторовою основою функціонування екосистем. Мінування територій, утворення вирв, ущільнення ґрунту важкою військовою технікою, хімічне забруднення та пошкодження меліоративних систем негативно впливають на родючість земель, доступність ділянок, водний режим і безпечність сільськогосподарської продукції. Унаслідок цього вимога агровиробника про компенсацію вартості пошкоджених активів або втраченого доходу не охоплює і не поглинає вимогу держави щодо відшкодування шкоди, заподіяної ґрунтам, водним ресурсам або екосистемі загалом.

Подібне поєднання майнових, економічних та екологічних наслідків характерне і для енергетичної інфраструктури. Знищення трансформатора, резервуара, електростанції або іншого енергетичного об'єкта становить пряму майнову шкоду. Водночас розлив нафтопродуктів, пожежа, викид токсичних речовин або затоплення шахти утворюють самостійну екологічну шкоду, яка потребує окремого встановлення й оцінювання. Перериванння електро-, тепло- чи водопостачання додатково спричиняє соціальні та економічні втрати для населення, підприємств і територіальних громад. Тому вартість заміщення пошкодженого обладнання не може розглядатися як повна оцінка наслідків відповідної події. Водночас нормативний розрахунок шкоди від забруднення не повинен включати витрати, які вже були заявлені як вартість відновлення фізичного активу, оскільки це створюватиме ризик подвійного рахунку.

Національна система визначення воєнної шкоди ґрунтується на низці спеціальних методик, кожна з яких охоплює окремий напрям збитків. Методика, затверджена наказом Міндовкілля № 167, передбачає визначення шкоди, завданої землям і ґрунтам унаслідок забруднення та засмічення, і застосовується до всіх земель незалежно від їхньої категорії та форми власності [8]. Її значення полягає в можливості перетворити лабораторно встановлені показники забруднення на нормативно визначений розмір шкоди.

Оцінювання шкоди, заподіяної земельному фонду, доповнюється Методикою Мінагрополітики № 295, яка охоплює, зокрема, витрати на рекультивацію і консервацію земель, порушених унаслідок збройної агресії [9]. Унесені у 2025 році зміни дають змогу повніше враховувати наслідки спорудження фортифікаційних об'єктів, хімічного забруднення та проєктні витрати на відновлення земель. Водночас паралельне застосування цієї Методики та наказу Міндовкілля № 167 потребує чіткого узгодження. Нормативний розрахунок шкоди від забруднення і кошторис рекультиваційних робіт повинні розглядатися як різні компоненти або альтернативні способи оцінювання залежно від характеру вимоги, а не механічно підсумовуватися без перевірки їхнього змісту.

Систему секторального оцінювання доповнюють методики визначення збитків від забруднення та засмічення вод [10], шкоди, заподіяної територіям і об'єктам природно-заповідного фонду [11], а також втрат лісового фонду. Така спеціалізація є обґрунтованою, оскільки вихідні дані, природні процеси, спо-

соби фіксації та строки відновлення різних природних об'єктів істотно відрізняються.

Майновий аспект руйнування енергетичних об'єктів оцінюється відповідно до Методики № 57/342, яка передбачає визначення реальних збитків і потреб у відновленні на основі ринкової вартості або залишкової вартості заміщення та орієнтує результати оцінки на компенсаційні заяви і судові провадження [12]. Оскільки ця Методика не призначена для визначення шкоди від забруднення природних ресурсів, її застосування має доповнюватися відповідними природоохоронними методиками. Загальна Методика № 3904/1223, яка поширюється на підприємства, установи та організації всіх форм власності, передбачає також оцінювання упущеної вигоди і потреб у відновленні [13]. У результаті наслідки однієї події для аграрного чи енергетичного підприємства можуть бути відображені в декількох взаємопов'язаних масивах даних, що стосуються пошкоджених активів, економічних втрат та шкоди довкіллю.

Загальні засади майнової відповідальності визначаються Цивільним кодексом України, який встановлює обов'язок повного відшкодування майнової шкоди особою, котра її завдала. Для діяльності, пов'язаної з використанням або зберіганням вибухонебезпечних, хімічних та інших небезпечних речовин, Кодекс передбачає спеціальну конструкцію відповідальності за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки [14]. Ці положення мають значення для оцінювання внутрішніх інцидентів, помилок операторів, неналежного зберігання небезпечних речовин і ситуацій, у яких шкода була спричинена сукупністю декількох факторів. Водночас цивільно-правові норми не можуть бути єдиною підставою вимог до держави-агресора, оскільки в таких правовідносинах визначальними є правила міжнародної відповідальності держав, питання юрисдикції та механізми виконання відповідних рішень.

Національний механізм відповідальності за воєнну екологічну шкоду повинен застосовуватися у взаємозв'язку з міжнародним гуманітарним правом, яке прямо та опосередковано захищає природне середовище. Статті 35(3) і 55 Додаткового протоколу I забороняють застосування методів або засобів ведення війни, що мають на меті або, як можна очікувати, спричинять широкомасштабну, довготривалу і серйозну шкоду природному середовищу. Стаття 55 цього Протоколу також забороняє репресалії проти природного середовища [15]. Високий кумулятивний поріг застосування зазначених спеціальних норм не свідчить про правомірність екологічної шкоди меншої інтенсивності. Природні компоненти, які не є військовими цілями, охороняються загальними принципами розрізнення, пропорційності та вжиття запобіжних заходів, тоді як об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення, перебувають під додатковим спеціальним захистом.

Комплексний підхід до охорони довкілля під час збройних конфліктів відображено також у принципах ООН, дія яких охоплює періоди до початку конфлікту, під час його перебігу та після припинення бойових дій, включно із ситуаціями окупації. Вони орієнтують держави на вжиття законодавчих, адміністративних і судових заходів, необхідних для запобігання шкоді, пом'якшення її наслідків та відновлення довкілля [16, p. 2–7].

У цьому контексті необхідно розмежовувати міжнародно-правову відповідальність держави та кримінальну відповідальність фізичної особи. Відповідно до правил про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння повне відшкодування охоплює матеріальну і моральну шкоду та може здійснюватися у формах реституції, компенсації й сатисфакції, які застосовуються окремо або в сукупності [17]. Проте для екологічної шкоди реституція нерідко має обмежений характер, оскільки знищений вид або незворотно змінена екосистема не можуть бути відновлені лише на підставі юридичного рішення. За таких умов компенсація має охоплювати не тільки вартість очищення чи інших відновних робіт, а й втрату екологічних благ та послуг упродовж періоду, необхідного для досягнення відновленого стану.

Можливість компенсації таких втрат підтверджується практикою Міжнародного Суду ООН. У рішенні у справі Costa Rica v. Nicaragua Суд визнав, що шкода довкіллю як такому, втрата здатності природного середовища надавати блага і послуги, а також витрати на його відновлення підлягають компенсації відповідно до міжнародного права [18].

На відміну від міжнародної відповідальності держави, міжнародна кримінальна відповідальність спрямована на встановлення особистої вини та покарання конкретної фізичної особи. Римський статут відносить до воєнних злочинів умисне вчинення нападу зі знанням того, що він спричинить, зокрема, широкомасштабну, довготривалу і серйозну шкоду природному середовищу, яка буде явно надмірною порівняно з очікуваною конкретною та безпосередньою загальною військовою перевагою [19]. Україна ратифікувала Римський статут і поправки до нього у 2024 році, підтвердивши визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо відповідних злочинів, учинених починаючи з 21 листопада 2013 року [20]. Вирок у кримінальному провадженні може мати істотне доказове значення для компенсаційних процедур, однак право на відшкодування не повинно залежати виключно від доведення всіх ознак воєнного злочину, оскільки стандарти та підстави кримінальної, цивільної і міждержавної відповідальності не є тотожними.

На міжнародному рівні основою формування компенсаційного механізму стала резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/5, у якій визнано необхідність створення міжнародного механізму репарацій та рекомендовано заснувати міжнародний реєстр для документального обліку доказів і заяв про шкоду [21]. Першим компонентом відповідної архітектури став Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України. Його завдання полягає у прийнятті, опрацюванні та внесенні прийнятних заяв, однак Реєстр не розглядає їх по суті, не визначає розміру компенсації та не здійснює виплат [22].

Важливе значення для відшкодування воєнної екологічної шкоди має категорія B3.1 «Екологічна шкода», правила якої були переглянуті й схвалені в лютому 2026 року. У межах цієї категорії екологічна шкода визначається як негативний вплив на фауну, флору, ґрунт, воду, повітря, утворені цими компонентами екосистеми, характерні особливості ландшафту, екологічні блага та взаємодію відповідних факторів. До охоплених природних і природно-антропогенних елементів належать також сільськогосподарські території, харчові продукти, питна вода і худоба [23, p. 1–2]. Правила цієї категорії дають змогу заявляти обґрунтовані та пропорційні витрати на запобігання шкоді, її припинення, моніторинг, оцінювання, очищення і відновлення довкілля, а також втрату некомерційних екологічних благ, екосистемних послуг і внутрішньої екологічної цінності [23, p. 2–3].

Водночас категорія B3.1 охоплює шкоду довкіллю як такому та відмежовує її від шкоди особам і майну, гуманітарних витрат,

витрат на розмінування та наслідків незаконного привласнення природних ресурсів. Такий підхід підтверджує доцільність розмежування взаємопов'язаних складових шкоди. Екологічна шкода ґрунтам може заявлятися державою в межах категорії В3.1, знищення об'єкта критичної інфраструктури державного або комунального підприємства – у межах категорії В1.1, а втрати активів або доходу іншої юридичної особи – за відповідними категоріями С1 чи С3. Інформація про взаємопов'язані заяви повинна розкриватися для запобігання подвійному відшкодуванню, однак сам факт їхнього походження з однієї події не робить такі вимоги тотожними.

Другим компонентом міжнародного механізму має стати Міжнародна комісія з розгляду заяв для України. Конвенцію про її створення, зареєстровану як CETS № 229, було відкрито для підписання 16 грудня 2025 року. Відповідно до положень Конвенції Комісія повинна розглядати й оцінювати заяви, визначати розмір належної компенсації та ухвалювати остаточні рішення [24]. Україна ратифікувала Конвенцію 15 травня 2026 року, проте станом на дату проведення цього дослідження вона ще не набрала чинності через необхідність досягнення встановленої кількості ратифікацій і забезпечення достатнього початкового фінансування [25]. Формування компенсаційного фонду як фінансової складової механізму залишається предметом подальших міжнародних рішень. За таких обставин першочергового значення набуває створення стандартизованого доказового масиву, сумісного з формами Реєстру збитків і майбутніми процедурами Комісії.

При цьому внесення заяви до Реєстру не гарантує присудження або виплати компенсації, а розрахунок, проведений відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 326, не визначає автоматично розміру міжнародного відшкодування. Під час розгляду вимоги оцінюватимуться причинний зв'язок, належність і допустимість доказів, обґрунтованість заявлених витрат та відсутність подвійної компенсації. Тому державні органи, територіальні громади й підприємства повинні зберігати не лише підсумкову суму розрахунку, а й усі первинні матеріали, проміжні версії оцінки, геопросторові файли, лабораторні протоколи та документи, які пояснюють вибір методології. Відтворюваність розрахунку в цьому разі має більше значення, ніж формальна точність підсумкової суми до останньої грошової одиниці.

Удосконалення національного механізму відповідальності має також ураховувати євроінтеграційний напрям розвитку України. Післявоєнне відновлення не повинно обмежуватися відтворенням знищених фізичних активів, оскільки його метою має бути також повернення природних ресурсів до належного стану. Директива 2004/35/ЄС формує систему екологічної відповідальності на основі принципу «забруднювач платить» і розмежовує первинне, додаткове та компенсаційне відновлення [26]. Директива (ЄС) 2024/1203, зі свого боку, передбачає криміналізацію протиправної поведінки, яка спричиняє широкомасштабну, істотну й довготривалу або незворотну шкоду екосистемі, атмосферному повітрю, ґрунтам чи водам [27]. Зазначені акти не є безпосереднім механізмом стягнення репарацій із держави-агресора, однак їхня понятійна визначеність, орієнтація на відновлення та розмежування видів правових наслідків становлять важливий орієнтир для розвитку українського законодавства.

З огляду на це Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» доцільно доповнити визначеннями воєнної екологічної шкоди, екосистемних послуг, базового стану та компенсаційного відновлення. Законодавство має закріпити відкритий перелік складових відшкодування, який охоплюватиме витрати на запобігання, моніторинг, оцінювання, очищення, первинне і додаткове відновлення, а також проміжну та залишкову втрату екосистемних послуг. Необхідно також визначити державу в особі уповноваженого органу належним заявником у справах про шкоду довкіллю як такому, передбачивши зрозумілі правила участі територіальних громад, державних підприємств та управителів відповідних природних територій.

Подальшої конкретизації потребують і підзаконні процедури. Міжвідомчий стандарт запобігання подвійному рахунку повинен установлювати відповідність між напрямами оцінювання, передбаченими постановою Кабінету Міністрів України № 326, та категоріями Реєстру збитків. У ньому мають бути визначені правила консолідації подій, застосування єдиних ідентифікаторів, вибору валюти й дати оцінки, урахування інфляції та дисконтування, а також відображення вже профінансованих відновних заходів. Фінансування робіт міжнародними партнерами не повинно автоматично зменшувати обсяг відповідальності особи або держави, яка заподіяла шкоду. Питання суброгації, повернення витрачених коштів або подальшого розподілу компенсаційної виплати необхідно вирішувати окремо.

Інституційною основою відповідного механізму має стати інтероперабельний Реєстр доказів воєнної екологічної шкоди, орієнтований на збереження не лише підсумкових сум, а всього доказового масиву. Рівень доступу до його відомостей повинен залежати від характеру інформації. Публічними можуть бути агреговані дані, тоді як матеріали розслідувань, комерційно чутлива інформація та персональні дані потребуватимуть спеціального режиму захисту. Зміни файлів і розрахунків мають фіксуватися в журналах аудиту, геопросторові дані – зберігатися у відкритих і сумісних форматах, лабораторні матеріали – супроводжуватися метаданими про використаний метод і межі виявлення, а експертні висновки – містити інформацію про вихідні припущення та можливі конфлікти інтересів.

Водночас розмір компенсаційної вимоги не повинен автоматично визначати черговість проведення відновних робіт. Найбільша за вартістю шкода не завжди є найбільш невідкладною з екологічного або соціального погляду. Під час визначення пріоритетів необхідно враховувати загрозу життю та здоров'ю населення, ризик подальшого поширення забруднення, можливу незворотність втрат, значення природного ресурсу для водної та продовольчої безпеки, вразливість постраждалих громад і співвідношення витрат із прогнозованим екологічним ефектом. Це дасть змогу поєднати право на компенсацію з принципом «відбудувати краще», не ставлячи проведення невідкладних природоохоронних заходів у залежність від майбутнього рішення про виплату.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що воєнна шкода довкіллю, аграрним ресурсам та енергетичній інфраструктурі має комплексну, але внутрішньо подільну структуру. Майнові та економічні втрати, шкода природним компонентам, втрата екосистемних послуг і публічні витрати на реагування є взаємопов'язаними, проте самостійними складовими, які повинні узгоджено оцінюватися, а не об'єднуватися в одну нерозмежовану суму.

Українські секторальні методики забезпечили оперативну інституційну реакцію на необхідність фіксації та визначення

воєнних збитків. Водночас відомчий характер їх побудови створює ризики нормативних прогалин, неузгодженості результатів і подвійного рахунку. Для подолання цих проблем базовою одиницею обліку має стати конкретна подія з єдиним ідентифікатором, до якої приєднуватимуться всі секторальні оцінки, докази та компенсаційні заяви.

Цивільно-правова, господарсько-правова, кримінальна та міжнародно-правова відповідальність виконують різні функції та не можуть підміняти одна одну. Міжнародний обов'язок держави-агресора здійснити повне відшкодування не залежить від засудження конкретної фізичної особи, тоді як кримінальне провадження і покарання винного не замінюють необхідності фактичного відновлення пошкодженого довкілля.

Компенсаційна вимога повинна охоплювати обґрунтовані витрати на запобігання шкоді, моніторинг, оцінювання, очищення і відновлення природних об'єктів, а також проміжну та залишкову втрату екологічних благ і екосистемних послуг. Підхід Міжнародного Суду ООН і правила категорії B3.1 Реєстру збитків підтверджують можливість компенсації шкоди довкіллю як такому, незалежно від супутніх майнових або економічних втрат.

Належне обґрунтування компенсаційної вимоги потребує реконструкції базового стану довкілля, геопросторової і часової прив'язки події, документування порядку відбору та зберігання проб, аналізу альтернативних причин, прозорого пояснення методології та забезпечення відтворюваності розрахунку. Наявну невизначеність доцільно відображати за допомогою обґрунтованого діапазону можливих значень, а не приховувати або компенсувати непрозорим коригуванням вихідних показників.

Подальший розвиток правового механізму відповідальності має передбачати законодавче визначення воєнної екологічної шкоди та екосистемних послуг, створення інтероперабельного реєстру доказів, затвердження міжвідомчого стандарту запобігання подвійному відшкодуванню й узгодження національних методик із категоріями Реєстру збитків, майбутніми процедурами Міжнародної комісії з розгляду заяв та відновними підходами права Європейського Союзу. Реалізація цих заходів дасть змогу поєднати юридичну відповідальність із реальним екологічним відновленням постраждалих територій і забезпеченням екологічної, продовольчої та енергетичної безпеки України.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр.
2. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1264-12.
3. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/326-2022-п.
4. Ukraine Fifth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA5): February 2022 – December 2025 / World Bank, Government of Ukraine, European Commission, United Nations. Washington, DC, 2026. 76 p. URL: https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099022026094036395.
5. Mykulets V. Legal aspects of compensation requirements of environmental damage as a result of the war of the Russian Federation in Ukraine. *Air and Space Law.* 2022. № 2(63). P. 140–145. DOI: https://doi.org/10.18372/2307-9061.63.16705.
6. Kozak I., Kozak-Balaniuk I. Assessment of and compensation for environmental damage from Russian aggression in Ukraine – an ecosystem approach and legal instruments. *Przegląd Wschodnioeuropejski.* 2025. Vol. 16, № 2. P. 131–140. DOI: https://doi.org/10.31648/pw.12119.
7. Leal Filho W., Fedoruk M., Kunyk O., Semak U., Yaroshenko N., Ruda M., Eustachio J. P. P., Dinis M. A. P., Luetz J. M. Ecocide in Ukraine: an assessment of geospatial and environmental evidence of war-related ecosystem destruction in Ukraine. *Frontiers in Environmental Science.* 2026. Vol. 14. Article 1823887. DOI: https://doi.org/10.3389/fenvs.2026.1823887.
8. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану : наказ Міндовкілля від 04.04.2022 № 167. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0406-22.
9. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації : наказ Мінагрополітики від 18.05.2022 № 295. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0586-22.
10. Про затвердження Методики визначення збитків, заподіяних внаслідок забруднення та/або засмічення вод, самовільного користування водними ресурсами : наказ Міндовкілля від 21.07.2022 № 252. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0900-22.
11. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації : наказ Міндовкілля від 13.10.2022 № 424. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z1416-22.
12. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих об'єктам енергетичної інфраструктури України внаслідок збройної агресії Російської Федерації : наказ Міненерго України, Фонду державного майна України від 22.02.2023 № 57/342. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0708-23.
13. Про затвердження Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності : наказ Мінекономіки України, Фонду державного майна України від 18.10.2022 № 3904/1223. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z1522-22.
14. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15.
15. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977. URL: https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977.
16. Protection of the environment in relation to armed conflicts : Resolution 77/104 adopted by the UN General Assembly on 07.12.2022. A/RES/77/104. 7 p. URL: https://digitallibrary.un.org/record/3998322.
17. Responsibility of States for internationally wrongful acts : Resolution 56/83 adopted by the UN General Assembly on 12.12.2001. A/RES/56/83. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf.
18. Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua). Compensation owed by the Republic of Nicaragua to the Republic of Costa Rica. Judgment of 2 February 2018. I.C.J. Reports 2018. P. 15. URL: https://www.icj-cij.org/case/150.
19. Rome Statute of the International Criminal Court, 17 July 1998. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Rome-Statute.pdf.
20. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 21.08.2024 № 3909-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3909-20.

21. Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine : Resolution ES-11/5 adopted by the UN General Assembly on 14.11.2022. A/RES/ES-11/5. URL: https://digitallibrary.un.org/record/3994481.
22. Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine : Resolution CM/Res(2023)3 of the Committee of Ministers of the Council of Europe, 12.05.2023. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680ab2595.
23. Register of Damage for Ukraine. Claim Form and Rules. Claims category B3.1 – Environmental damage. RD4U-Board(2024)56-Rev1-EN. Revised and approved 25.02.2026. 7 p. URL: https://rd4u.coe.int/en/documents.
24. Convention establishing an International Claims Commission for Ukraine (CETS No. 229), 16.12.2025. URL: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=229.
25. Chart of signatures and ratifications of Treaty 229. Council of Europe Treaty Office. URL: https://www.coe.int/en-GB/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatynum=229.
26. Directive 2004/35/EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage. *Official Journal.* L 143. 30.04.2004. P. 56–75. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2004/35/oj.
27. Directive (EU) 2024/1203 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on the protection of the environment through criminal law. *Official Journal.* L 2024/1203. 30.04.2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1203/oj.

Pasechnyk O. Environmental legal liability for damage caused to the environment, agricultural resources and energy infrastructure as a result of armed aggression and hostilities

Summary. The article substantiates a comprehensive model of legal liability for damage caused to the environment, agricultural resources and energy infrastructure as a result of armed aggression and hostilities.

The study proceeds from the premise that the destruction of an energy or agricultural facility gives rise not to a single consequence but to several interrelated legal consequences: property losses incurred by the owner, disruption of economic activity and the provision of public services, contamination of natural resources, deterioration of land and water, loss of ecosystem services, and expenses associated with the clean-up, reclamation and restoration of damaged areas. The need to distinguish between direct property damage, economic losses, damage to natural components, loss of ecosystem functions and public expenditure on remedying the consequences of hostilities is substantiated.

It is demonstrated that the existing Ukrainian damage-assessment methodologies constitute a sectoral system that is useful for the initial documentation and preliminary estimation of losses. At the same time, this system creates risks of regulatory gaps, inconsistencies between calculations and double counting at the intersection of environmental, agricultural and energy-related damage. Civil, commercial, criminal and international legal liability are distinguished. It is shown that these forms of liability differ in terms of their subjects, grounds, standards of proof and legal consequences and therefore cannot substitute for one another.

The principle of full reparation, the rules of international humanitarian law concerning the protection of the natural environment, the approaches of the International Court of Justice to compensation for the loss of environmental goods and ecosystem services, and the emerging architecture of the international compensation mechanism for Ukraine are analysed. Particular attention is paid to claim category B3.1 of the Register of Damage for Ukraine.

A unified evidentiary protocol is proposed, based on establishing the environmental baseline, demonstrating a causal link between a conflict-related event and its consequences, geospatial linkage, temporal verification, proper preservation of primary evidence and prevention of double recovery.

The article formulates proposals for defining conflict-related environmental damage at the legislative level, establishing an interoperable register of environmental evidence, recognising ecosystem services as an autonomous object of valuation and compensation, and aligning national methodologies with the requirements of the international compensation mechanism and European Union law. It is concluded that an effective liability model should provide not only monetary compensation but also the actual ecological restoration of affected areas.

Key words: environmental law, conflict-related environmental damage, environmental legal liability, State responsibility, armed aggression, armed conflict, international humanitarian law, agricultural resources, food security, critical energy infrastructure, environmental security, ecosystem services, compensation mechanism, proof of damage, environmental restoration.

Використання штучного інтелекту. Під час підготовки статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор є членом редакційної колегії журналу. Для забезпечення незалежності редакційного процесу рукопис розглядався редактором, який не мав конфлікту інтересів з автором. Автор не брав участі у відборі рецензентів, процесі рецензування та прийнятті рішення щодо публікації статті. Рукопис пройшов стандартну процедуру подвійного сліпого рецензування.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 01.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.10.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 09.11.2026